FORMATIV VA SUMMATIV BAHOLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI HAMDA AMALIY MEXANIZMLARI

Aralov Ruxshona Umidullo qizi
Bekqulova Gulseva Eshpo'lat qizi
Denov tadbirkorlik vaa pedgogika instituti Filologiya fakulteti talabalari
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24353422

Annotatsiya. Ushbu ilmiy-uslubiy maqolada zamonaviy pedagogikada o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini o'lchash hamda rivojlantirishning ikki asosiy ustuni — formativ (shakllantiruvchi) va summativ (yakunlovchi) baholash tizimlarining nazariy asoslari, tarixiy evolyutsiyasi va amaliy tatbiqi chuqur tahlil qilingan. Maqolada mezonlarga asoslangan baholash (kriterial baholash) tamoyillari, B. Blum taksonomiyasi bilan integratsiya, konstruktiv qayta aloqa (feedback) berish texnologiyalari, rubrikalar tuzish metodikasi hamda O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim tizimida joriy etilgan BSB (Bob bo'yicha summativ baholash) va CHSB (Choraklik summativ baholash) mexanizmlari ilmiy manbalar asosida yaxlit matn shaklida yoritilgan.

Kalit so'zlar: formativ baholash, summativ baholash, mezonlarga asoslangan baholash, qayta aloqa (feedback), BSB, CHSB, rubrika, Blum taksonomiyasi, ta'lim sifati, pedagogik diagnostika.

Annotation. This scientific and methodological article provides an in-depth analysis of the theoretical foundations, historical evolution, and practical application of two main pillars of measuring and developing students' knowledge, skills, and competencies in modern pedagogy — formative and summative assessment systems. The article comprehensively covers the principles of criteria-based assessment, integration with B. Bloom's taxonomy, technologies for providing constructive feedback, methods for developing rubrics, as well as the mechanisms of BSB (Unit Summative Assessment) and CHSB (Term Summative Assessment) introduced in the general secondary education system of Uzbekistan, based on scientific sources.

Keywords: formative assessment, summative assessment, criteria-based assessment, feedback, BSB, CHSB, rubric, Bloom's taxonomy, education quality, pedagogical diagnostics.

Kirish. Global axborotlashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifa — shunchaki tayyor bilimlarni eslab qoluvchi emas, balki tanqidiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmasiga ega shaxsni tarbiyalashdir. Ushbu maqsadga erishishda o'quv jarayonining ajralmas va hal qiluvchi komponenti bo'lgan pedagogik baholash tizimi alohida o'rin tutadi. An'anaviy besh ballik baholash tizimi ko'p hollarda o'quvchining real bilim darajasini xolis aks ettira olmasligi, subyektivlikka yo'l qo'yishi hamda o'quvchini rag'batlantirish o'rniga jazolash vositasiga aylanib qolishi sababli jahon ta'lim hamjamiyati mezonlarga asoslangan zamonaviy baholash modellariga o'tishni boshladi. Pedagogika faniga "formativ" va "summativ" baholash tushunchalarini ilk bor 1967-yilda amerikalik faylasuf va ta'lim nazariyotchisi Maykl Skriven (Michael Scriven) olib kirgan. U o'zining "The Methodology of Evaluation" (Baholash metodologiyasi) nomli fundamental tadqiqotida o'quv dasturlarini shakllantirish jarayonidagi baholashni (formativ) va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

dastur yakunidagi samaradorlikni o'lchovchi baholashni (summativ) bir-biridan farqlab bergan. Keyinchalik taniqli psixolog va pedagog Benjamin Blum (Benjamin Bloom) va uning hamkasblari (1971) ushbu konsepsiyani o'quvchilarning o'zlashtirish jarayoniga tatbiq etib, formativ baholashni o'qitish va o'rganish jarayonini takomillashtirish vositasi sifatida ilmiy jihatdan asoslab berdilar.mBugungi kunda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan farmon va qarorlari asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida xalqaro standartlarga (PISA, TIMSS, PIRLS) mos keluvchi mezonlarga asoslangan baholash tizimi bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Mazkur maqolada formativ va summativ baholashning mohiyati, tarkibiy tuzilmasi, ularni amaliyotda qo'llash texnologiyalari hamda o'zaro integratsiyasi keng qamrovli ilmiy matn tarzida tahlil qilinadi.

I BOB. FORMATIV BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI VA PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

1.1. Formativ baholashning mohiyati va falsafasi

Formativ baholash (inglizcha formative assessment — shakllantiruvchi baholash) — bu o'quv jarayoni davomida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida amalga oshiriladigan, o'quvchining joriy o'zlashtirish darajasini aniqlash, o'quv maqsadlariga qay darajada yaqinlashayotganini kuzatish hamda o'qitish metodikasiga tezkor tuzatishlar kiritishga qaratilgan uzluksiz diagnostik jarayondir. Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda, xususan, Pol Blek (Paul Black) va Dilan Uilyam (Dylan Wiliam) tadqiqotlarida formativ baholash "ta'lim olish uchun baholash" (Assessment for Learning — AfL) deb ta'riflanadi. Uning bosh falsafasi o'quv jarayonidagi uchta asosiy savolga javob topishga qurilgan. Birinchidan, o'quvchi qayerga ketayotganini, ya'ni o'quv maqsadlari va kutilayotgan natijalarni aniq tushunishi kerak. Ikkinchidan, o'quvchi hozir qayerda turganini, ya'ni joriy bilim va ko'nikmalar darajasini xolis aniqlashi lozim. Uchinchidan, maqsadga yetish uchun u qanday qadam tashlashi kerakligi, ya'ni bo'shliqlarni to'ldirish bo'yicha aniq yo'riqnoma va konstruktiv qayta aloqa olishi zarur. Formativ baholashning eng muhim jihati shundaki, u jazosiz va stresssiz ta'lim muhitini yaratadi. Dars davomida o'quvchi yo'l qo'ygan xato uning choraklik bahosini pasaytiruvchi "ayb" sifatida emas, balki fikrlash jarayonining tabiiy bosqichi va o'sish nuqtasi sifatida qabul qilinadi.

1.2. Konstruktiv qayta aloqa (Feedback) — formativ baholashning yuragi

Ko'plab tadqiqotchilar, jumladan, Jon Xetti (John Hattie) o'zining "Visible Learning" (Ko'rinadigan ta'lim) nomli keng ko'lamli meta-tahlilida o'quvchilarning akademik o'zlashtirishiga eng kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida konstruktiv qayta aloqa (feedback)ni e'tirof etgan. Samarali qayta aloqa ma'lum qat'iy talablarga javob berishi shart. Avvalo, u aniq va manzilli bo'lishi zarur. "Yaxshi", "Barakalla", "Harakat qil" yoki "Qoniqarsiz" kabi umumiy, mavhum iboralar o'quvchiga hech qanday foydali axborot bermaydi. Buning o'rniga o'qituvchi ishning aynan qaysi qismi muvaffaqiyatli chiqqanini va qaysi qismini qanday yaxshilash kerakligini ko'rsatishi lozim. Masalan, "Matndagi asosiy g'oyani to'g'ri topgansan, biroq ikkinchi xatboshidagi fikringni tarixiy dalil bilan asoslasang, tahliling yanada mukammal bo'ladi" tarzidagi izoh o'quvchiga aniq yo'nalish beradi. Bundan tashqari, qayta aloqa o'z vaqtida berilishi kerak. Ya'ni, o'quvchi hali mavzu ustida ishlayotgan paytda yoki topshiriq bajarilgandan so'ng darhol fikr bildirilishi maqsadga muvofiqdir. Oradan ikki hafta o'tib qaytarilgan daftar ichidagi qizil siyohli tuzatishlar o'z ta'sir kuchini yo'qotadi. Shuningdek, qayta aloqa o'quvchining shaxsiyatiga emas, balki bajarilgan ishga qaratilishi shart: o'qituvchi bolaning aqliy qobiliyati yoki xarakterini emas, balki uning muayyan topshiriqni bajarish strategiyasini baholashi zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1.3. Formativ baholashning samarali usul va texnikalari

Amaliy pedagogikada formativ baholashning o‘nlab interaktiv texnikalari mavjud bo‘lib, ularni darsning turli bosqichlarida qo‘llash mumkin:

"Chiqish chiptalari" (Exit Tickets): Dars tugashiga 3–5 daqiqa qolganda o‘qituvchi o‘quvchilarga kichik varaqchalar tarqatadi. O‘quvchilar ularga bugun o‘rgangan 3 ta asosiy ma’lumotni, qiziqarli tuyulgan 2 ta faktni hamda hali ham tushunarsiz qolgan 1 ta savolni ("3-2-1" strategiyasi) yozib qoldiradilar. O‘qituvchi ushbu chiptalarni tahlil qilib, keyingi dars rejasini shunga moslaydi. "Svetofor" va rangli kartochkalar usuli: Har bir o‘quvchining partasida yashil, sariq va qizil kartochkalar bo‘ladi. Mavzu tushuntirilgach, o‘qituvchi tushunish darajasini tekshiradi: yashil kartochka mavzuni to‘liq tushunganlik va boshqalarga ham tushuntira olish darajasini, sariq kartochka asosiy qism tushunilgani, lekin ayrim savollar borligini, qizil kartochka esa mavzuni tushunmaganlik va qo‘shimcha yordam zarurligini bildiradi. Bu usul bir necha soniya ichida butun sinfning holatini diagnostika qilish imkonini beradi. O‘zaro baholash (Peer Assessment): O‘quvchilar juftlikda yoki kichik guruhlarda o‘qituvchi tomonidan taqdim etilgan aniq mezonlar (chek-list yoki rubrika) asosida bir-birining ishini tekshiradilar. Bu jarayon o‘quvchilarda tanqidiy tafakkurni o‘stiradi va baholash mezonlarini chuqurroq anglashga yordam beradi. O‘z-o‘zini baholash (Self-Assessment) va refleksiya: O‘quvchi o‘z ishini namunaviy javob yoki mezonlar bilan solishtirib, kuchli va zaif tomonlarini mustaqil aniqlaydi. Refleksiya kundaliklari hamda "Bilaman — Bilishni xohlayman — Bilib oldim" (BBB) usuli o‘quvchining o‘z bilish jarayonini boshqarish (metakognitiv) ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mini-doskalar (Whiteboards) bilan ishlash: O‘qituvchi savol berganda barcha o‘quvchilar javobni o‘z kichik doskachalariga yozib, bir vaqtda ko‘taradilar. Natijada faqat qo‘l ko‘targan 2–3 nafar faol o‘quvchi emas, balki sinfdagi 100 foiz o‘quvchining bilimi bir vaqtning o‘zida tekshiriladi. "No Hands Up" (Qo‘l ko‘tarmaslik) strategiyasi: O‘qituvchi savol bergandan so‘ng o‘ylash uchun 5–10 soniya kutish vaqti (wait time) beradi va tasodifiy tanlov (masalan, ism yozilgan cho‘pchalarni tortish) orqali istalgan o‘quvchidan javob so‘raydi. Bu barcha o‘quvchilarni dars davomida hushyor va faol bo‘lishga undaydi.

II BOB. SUMMATIV BAHOLASHNING MAZMUNI, TUZILMASI VA STANDARTLARI

2.1. Summativ baholash tushunchasi va funksiyalari

Summativ baholash (inglizcha summative assessment — yakunlovchi baholash) — bu ta’lim jarayonining ma’lum bir mantiqiy yakunlangan bosqichi (mavzular bloki, bob, chorak, yarim yillik, o‘quv yili yoki ta’lim pog‘onasi) oxirida o‘quvchilarning Davlat ta’lim standartlari (DTS) va o‘quv dasturida belgilangan maqsadlarga qay darajada erishganligini aniqlovchi yakuniy va rasmiy nazorat shaklidir. Pedagogika nazariyasida summativ baholash "ta’lim natijasini baholash" (Assessment of Learning — AoL) deb ataladi. Agar formativ baholash jarayonga yo‘naltirilgan bo‘lsa, summativ baholash yakuniy mahsulotga (natijaga) yo‘naltiriladi. Summativ baholash uchta asosiy funksiyani bajaradi. Birinchisi — nazorat va qayd etish funksiyasi bo‘lib, u o‘quvchining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini rasmiy ballar, foizlar yoki darajalar shaklida hujjatlashtiradi. Ikkinchisi — sertifikatlash va saralash funksiyasi bo‘lib, o‘quvchini sinfdan-sinfga o‘tkazish, shahodatnoma yoki diplom berish, shuningdek, oliy ta’lim muassasalariga kirish imtihonlarida abituriyentlarning tayyorgarlik darajasini saralashga xizmat qiladi. Uchinchisi — hisobdorlik va tahlil funksiyasi bo‘lib, o‘quv dasturlari, darsliklar va o‘qituvchilar faoliyati samaradorligini maktab, tuman, viloyat va respublika miqyosida tahlil qilish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini yaratadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2.2. O'zbekiston ta'lim tizimida summativ baholash mexanizmlari (BSB va CHSB)

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tizimidagi umumiy o'rta ta'lim maktablarida joriy etilgan mezonlarga asoslangan baholash tizimida summativ baholash ikki asosiy bosqichda tashkil etiladi: BSB (Bob bo'yicha summativ baholash): O'quv dasturidagi muayyan bir bob yoki yirik bo'lim o'tib bo'lingandan so'ng o'tkaziladi. BSB topshiriqlari shu bob doirasida o'quvchilarda shakllanishi lozim bo'lgan asosiy tushunchalar va amaliy ko'nikmalarni tekshiradi. BSB bir dars soati (45 daqiqa) yoki uning bir qismi davomida o'tkazilishi mumkin. CHSB (Choraklik summativ baholash): Chorak yakunida o'tkaziladigan yirik nazorat ishi bo'lib, butun chorak davomida o'rganilgan barcha boblarni qamrab oladi. CHSB topshiriqlari spetsifikatsiya asosida tuziladi va o'quvchining nafaqat nazariy bilimlarini, balki ularni amaliyotda qo'llash (funksional savodxonlik) darajasini ham baholaydi. Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9- va 11-sinf bitiruvchilari uchun o'tkaziladigan Yakuniy davlat attestatsiyasi, xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) hamda fan olimpiadalari ham summativ baholashning yuqori darajadagi ko'rinishlaridir.

2.3. Summativ baholash vositalarining sifati: Validlik va ishonchlilik

Summativ baholash natijalari adolatli va xolis bo'lishi uchun nazorat materiallari (testlar, yozma ishlar, amaliy topshiriqlar) ikkita fundamental psixometrik talabga javob berishi shart. Birinchi talab — validlik (yaroqlilik) bo'lib, nazorat topshirig'i aynan o'lchanishi ko'zda tutilgan bilim va ko'nikmani o'lchashi kerak. Masalan, o'quvchining tarixiy voqealarni tahlil qilish ko'nikmasini baholash o'rniga uning husnixatini baholash validlik tamoyilining buzilishidir. Ikkinchi talab — ishonchlilik (reliability) bo'lib, baholash natijalari barqaror va obyektiv bo'lishi lozim. Ya'ni, bir xil ishni ikki xil o'qituvchi tekshirganda ham bir xil ball qo'yishi (baholovchilararo ishonchlilik) ta'minlanishi kerak. Bunga aniq baholash mezonlari (deskriptorlar) orqali erishiladi.

III BOB. MEZONLARGA ASOSLANGAN BAHOLASH, RUBRIKALAR VA BLUM TAKSONOMIYASI

3.1. Mezonlarga asoslangan (kriterial) baholashning ustunliklari

An'anaviy me'yoriy baholash (norm-referenced assessment)da o'quvchining natijasi sinfdagi boshqa o'quvchilarning natijasi bilan solishtiriladi (masalan, "Sinfdagi eng yaxshi 5 ta o'quvchiga '5' qo'yaman"). Bu yondashuv o'quvchilar o'rtasida nosog'lom raqobatni keltirib chiqaradi va kuchsiz o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini so'ndiradi. Mezonlarga asoslangan baholash (criterion-referenced assessment)da esa har bir o'quvchining natijasi sinfdoshlari bilan emas, balki oldindan belgilangan va barchaga ma'lum bo'lgan aniq mezonlar bilan solishtiriladi. Agar sinfdagi barcha 30 nafar o'quvchi barcha mezonlarni to'liq bajarsa, ularning barchasi eng yuqori ball olish huquqiga ega.

3.2. Baholash rubrikalari va deskriptorlar tuzish metodikasi

Rubrika — bu topshiriqni bajarish sifatini baholash uchun ishlab chiqilgan mezonlar va har bir mezon bo'yicha o'zlashtirish darajalarini tavsiflovchi tizimdir. Rubrika uchta asosiy elementdan tashkil topadi. Birinchi element — baholash mezonlari bo'lib, topshiriqning qaysi jihatlari baholanishini ko'rsatadi (masalan, esse uchun mavzuning ochib berilishi, dalil va misollarning keltirilishi, mantiqiy izchillik hamda imloviy va uslubiy savodxonlik mezonlari). Ikkinchi element — o'zlashtirish darajalari (shkala) bo'lib, masalan, 0 ball (bajarilmagan), 1 ball (qoniqarli), 2 ball (yaxshi) va 3 ball (a'lo) tarzida belgilanadi. Uchinchi element — deskriptorlar bo'lib, har bir darajada o'quvchi aynan nimani bajarishi kerakligini tavsiflovchi aniq ko'rsatkichlardir. Deskriptorlar qanchalik aniq yozilsa, o'qituvchi tomonidan subyektiv baho qo'yish ehtimoli shunchalik nolga yaqinlashadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3.3. Benjamin Blum taksonomiyasining baholash topshiriqlaridagi o'rni

Sifatli formativ va summativ topshiriqlar tuzishda Benjamin Blumning kognitiv (bilish) sohasi taksonomiyasi (Lorin Anderson va Devid Kratvol tomonidan 2001-yilda yangilangan talqini) asosiy metodologik tayanch hisoblanadi. Blum taksonomiyasiga ko'ra, tafakkur ko'nikmalari oddiydan murakkabga qarab 6 darajaga bo'linadi: Bilish, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, baholash, yaratish. Zamonaviy summativ (BSB/CHSB) topshiriqlar tarkibida quyi darajadagi (bilish, tushunish — taxminan 20–30%), o'rta darajadagi (qo'llash — 40–50%) va yuqori darajadagi tafakkur ko'nikmalarini (tahlil, baholash, yaratish — 20–30%) tekshiruvchi savollarning mutanosib taqsimlanishi ta'lim sifatini obyektiv o'lchash imkonini beradi.

IV BOB. FORMATIV VA SUMMATIV BAHOLASHNING QIYOSIY TAHLILI VA INTEGRATSIYASI

4.1. Formativ va summativ baholashning qiyosiy xususiyatlari

Formativ va summativ baholash bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladigan jarayonlar emas, balki yagona ta'lim tizimining ikki tomonidir. Ularning o'ziga xos xususiyatlarini quyidagi asosiy mezonlar bo'yicha qiyosiy tahlil qilish mumkin: Pedagogik falsafasi bo'yicha: Formativ baholash "ta'lim olish uchun baholash" (Assessment for Learning) tamoyiliga tayanib, o'quvchining o'sishiga xizmat qilsa, summativ baholash "ta'lim natijasini baholash" (Assessment of Learning) tamoyiliga asoslanib, yakuniy samarani o'lchaydi. O'tkazilish davriyligi bo'yicha: Formativ baholash har bir darsda, o'quv jarayoni davomida uzluksiz amalga oshiriladi. Summativ baholash esa faqat ma'lum bir bosqich — bob (BSB), chorak (CHSB) yoki o'quv yili yakunida tashkil etiladi. Asosiy maqsadi bo'yicha: Formativ baholashning bosh maqsadi o'quvchining bilim olishdagi kamchiliklarini o'z vaqtida aniqlash, o'qitish metodikasini moslashtirish va o'quvchiga yordam berishdir. Summativ baholash esa o'zlashtirish darajasini rasmiy o'lchash, yakuniy ball qo'yish va sertifikatlash maqsadini ko'zlaydi. Baholash shakli va qayd etilishi bo'yicha: Formativ baholash ko'pincha norasmiy shaklda — og'zaki izoh, tavsiya, shartli belgilar yoki rubrika bo'yicha fikr-mulohaza tarzida o'tkaziladi va yakuniy reytingga bevosita ta'sir qilmaydi. Summativ baholash esa rasmiy standartlashgan test, nazorat ishi, loyiha taqdimoti yoki imtihon shaklida o'tkazilib, rasmiy jurnalga tushadi hamda choraklik va yillik bahoni shakllantiradi. O'quvchining subyektligi va xatoning qiymati bo'yicha: Formativ baholashda o'quvchi jarayonning faol ishtirokchisiga aylanadi (o'z-o'zini va tengdoshlarini baholaydi), yo'l qo'yilgan xato esa o'rganish va rivojlanish uchun zaruriy signal sifatida qaraladi. Summativ baholashda esa o'quvchi egallagan bilim va ko'nikmalarini mustaqil namoyish etuvchi tekshiriluvchi sifatida qatnashadi va har bir xato bilim yetishmovchiligi ko'rsatkichi sifatida yakuniy ballni kamaytiradi. O'qituvchi uchun ahamiyati bo'yicha: Formativ baholash o'qituvchiga dars metodikasini zudlik bilan o'zgartirish uchun tezkor axborot manbai bo'lib xizmat qilsa, summativ baholash o'quv dasturi va o'qitish samaradorligi bo'yicha yakuniy hisobot vazifasini bajaradi.

4.2. Formativ baholashning summativ baholashga "ko'prik" vazifasi

Amaliyotda eng ko'p uchraydigan pedagogik xatolardan biri — formativ va summativ baholash o'rtasidagi uzviylikning buzilishidir. Agar o'qituvchi dars davomida faqat faktlarni yodlatish (Blum taksonomiyasining 1-darajasi) bilan shug'ullansa-yu, lekin BSB yoki CHSBda tahliliy va mantiqiy topshiriqlar (4–5-darajalar) bersa, bu o'quvchilarda kuchli stress va adolatsizlik hissini uyg'otadi. Tizim to'g'ri ishlashi uchun besh bosqichli algoritmga amal qilinishi lozim. Birinchi bosqichda o'quv maqsadlari e'lon qilinadi, ya'ni bob boshida o'quvchilarga ushbu bob yakunida nimani bilishi va qila olishi kerakligi tushuntiriladi. Ikkinchi bosqichda formativ mashqlar sikli amalga oshiriladi — har bir darsda summativ baholashda tushadigan ko'nikmalarga o'xshash formatdagi topshiriqlar formativ tarzda bajariladi va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

konstruktiv qayta aloqa beriladi. Uchinchi bosqichda diagnostik tahlil o'tkazilib, BSBdan 2–3 dars oldin umumlashtiruvchi formativ nazorat orqali o'quvchilarning bo'shliqlari aniqlanadi va korreksion (tuzatish) ishlari olib boriladi. To'rtinchi bosqichda tayyorgarlikdan o'tgan o'quvchilar rasmiy summativ ishni (BSB/CHSB) bajaradilar. Beshinchi bosqichda esa summativ natijalardan yana formativ maqsadda foydalaniladi: BSB yoki CHSB tekshirilgandan so'ng o'qituvchi shunchaki ballarni e'lon qilib qo'ymasdan, xatolar ustida ishlash darsini o'tkazadi. Bu esa summativ baholash natijasini yana formativ rivojlanish vositasiga aylantiradi.

Xulosa. Formativ va summativ baholash zamonaviy didaktikaning o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan ikki tayanch ustunidir. Formativ baholash o'quv jarayonining "kompasi" sifatida o'quvchi va o'qituvchiga har kuni to'g'ri yo'nalish ko'rsatib tursa, summativ baholash ma'lum bir bosqich yakunida erishilgan natijalarni xolis qayd etuvchi "tarozi" vazifasini o'taydi.

Ushbu ikki baholash turining mezonlarga asoslangan yondashuv, Blum taksonomiyasi va konstruktiv qayta aloqa tamoyillari asosida uyg'unlashtirilishi ta'lim sifatini tubdan yaxshilashga, o'quvchilarda o'z bilimiga nisbatan mas'uliyat hissini oshirishga hamda raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Ta'lim to'g'risida" (O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr). — Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. *"Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilar bilimini baholashning yangi tartibini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"*gi me'yoriy-huquqiy hujjatlar to'plami. — Toshkent: Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, 2023–2024.
3. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. Phi Delta Kappan, 80(2), 139–148. (King's College London).
4. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London & New York: Routledge.
5. Muslimov, N. A., Usmonboyeva, M. H., Sayfurov, D. M., To'rayev, A. B. (2015). Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. — Toshkent: "Sano-standart" nashriyoti.
6. Ishmuhamedov, R. J., Abduqodirov, A., Pardayev, A. (2010). Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). — Toshkent: "Iste'dod" jamg'armasi.
7. Xodjayev, B. X. (2017). Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. — Toshkent: "Sano-standart" nashriyoti.
8. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). Umumiy o'rta ta'lim maktablarida mezonlarga asoslangan baholash tizimini qo'llash bo'yicha metodik qo'llanma. — Toshkent: Respublika ta'lim markazi.
9. https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/100

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.